

Sollerön i vikingatid

ASTRID GUSTAFSSON

Hur kan Sollerön ha så rika gravfynd från vikingatiden?

Jag minns exakt det ögonblick då jag blev intresserad av Solleröns vikingatid på allvar. Arkeologen Fredrik Sandberg och jag hade tagit det svärd som fanns på Sollerö vikingamuseum med till fotograf Anders Berglund i Mora för fotografering. Då visade Fredrik att svärdsfästet hade två fågelhuvuden med rovfågelsnäbbar och stora mandelformade ögon. Jag tänkte genast att svärdet var mycket märkligt och att jag måste försöka få folk att förstå det och därmed inse betydelsen av vikingatiden på Sollerön. Jag var fast i en uppgift jag inte kunde komma loss från!

Mitt intresse beror också på att min mor var från Norge. Där har man en annan syn på vikingatiden än i Sverige. Här ser man vikingar nästan uteslutande som sjörövare och våldsmän men i Norge vet man att vikingarna också hade en högtstående kultur, var handelsmän och koloniserare. I våra dagar menar man att vikingar i väster var mer våldsamma än de som reste österut och som främst var handelsmän och beroende av goda relationer. Tiden var våldsam och om man inte kunde handla plundrade man och tog också slavar, som var en vanlig handelsvara på den tiden.

Fynd från grav 1. Bearbetat foto från Historiska museet.

Sollerösvärden

Solleröns gravfynd från sen vikingatid (900–1050 e. Kr.) är mycket rika och tre svärd utmärker sig speciellt. Det första svärdet hittades 1921 i Utanmyra och klingan har inskriften ULFBERHT med latinska bokstäver, vilket visar att den är gjord i Rhendalen av tyska smeder. Svärdet har spår av silverinläggningar och är tillverkat 900–975 e. Kr. I Sverige har man bara funnit sådana mycket värdefulla svärd i trakten av Kalmar och på Sollerön, men de är spridda över hela Europa och i t.ex. Norge och Finland har man hittat många fler.

Fynd från Utanmyra. Foto från Historiska museet.

Fynd från grav 2. Bearbetat foto från Historiska museet.

År 1928 fann man två ännu dyrbarare svärd i Bengtsarvet. Svärdet från grav 2 har haft silverinläggningar, som har smält i gravbålet, och klingan har inskriften WULFBRII med latinska bokstäver. Klingan är troligen tillverkad i södra England eller Belgien.

Det allra finaste svärdet, från grav 1, är ett av vikingatidens praktfullaste svärd och det har silverinläggningar i Mammen-stil. Svärdet har inte legat centralt i gravbålet och därför är silvret bevarat. Fästet pryds av två fågelhuvuden, kanske föreställande Odens två korpar

Hugin och Munin. Detta svärd finns med i en vandringsutställning som Historiska Museet anordnar och har visats i städer över hela världen. Hösten 2020 kommer man troligen att kunna se det igen på Historiska Museet i Stockholm.

Båda praktsvärden från Bengtsarvet är av senare typ och tillverkade 975–1050. Tänk att det finaste svärdet fanns i vikingamuseet på Sollerön! Svärden, som var värda en förmögenhet på den tiden, kom förmodligen till Sollerön genom handel i flera led eller genom att Solleröbor deltog i maktkamp eller i vikingatåg i väster och man fick svärden som tack för sina insatser. På vikingatiden hade man ännu inte någon penningekonomi i Norden utan som ersättning för utförda tjänster fick man en gåva, ofta ett svärd.

Gravfynden från vikingatiden visar att människor på Sollerön hade råd med mycket rika gravgåvor. Varifrån kom denna rikedom?

Bronsåldern

Under bronsåldern (1800–500 f. Kr) importerades all metall – brons, koppar, tenn, och guld – till Norden och därmed växte en kultur fram som var nästan helt och hållet baserad på kontakter med Europa. Bärnsten från Östersjön har till exempel hittats i gravar i Grekland från 1300-talet f. Kr. Den förste som skrev om Skandinavien var den grekiske geografen Pytheas som reste till Norden och redan på 300-talet f. Kr. skrev han om midnattssol och vintermörker. Han reste till »Bärnstensön« och bör alltså ha tagit sig in i Östersjön.

Romartiden

Den romerske historikern Tacitus skrev år 98 e. Kr. om svionerna och förmodligen menade han svearna i Mälardalen. Han skriver om deras båtar: »Segel har de inte. Årorna är lösa, såsom brukligt är på vissa floder, och det går att flytta dem från den ena sidan till den andra efter lägets krav.» Känns det igen från gamla Solleröbåtar?

I romarriket användes väldigt mycket skinn – bland annat var soldaternas tält tillverkade av skinn – så det är möjligt att skinn och pälsar från Ovansiljan nådde den romerska hären under romersk järnålder (år 0–400 e. Kr.).

De romerska kejsarna litade inte på sina landsmän och valde

därför germaner till sina livvakter. De var ofta blonda, huvudet högre än sin omgivning och klädda på ett avvikande sätt. Nordbor gjorde militärtjänst i den romerska armén och medförde guldmynt hem till Norden. Under 400- och 500-talen kom ett stort inflöde av guld från romarriket till Norden och perioden kallas ibland för »Den nordiska guldåldern«. Guld smältes ofta ned och man tillverkade smycken av dem. Mest kända är tre helt världsunika guldhalskragar som man hittat på Öland och i Västergötland.

Järnåldern

Om något av den romerska rikedomerna nådde Sollerön kan man inte veta, men under järnåldern (500 f. Kr.–1050 e. Kr.) lärde man sig att framställa järn ur myrmalm och vissa områden ägnade sig åt en närmast industriell utvinning av järn. Därmed kunde man förse andra delar av Norden med järn, vilket skapade ett överskott och gav upphov till lokala rikedomscentra. Man vet inte när man började med järnframställning i Ovansiljan, men man har funnit rester efter blästerugnar som användes för järnframställning på många platser runt Siljan. Den äldsta blästplatsen man har funnit hittills ligger i Orsa kommun och är från 400- eller 500-talen e. Kr. Kanske järnframställningen var det som först gav rikedom åt Ovansiljan.

Det bysantinska riket

Under 400-talet försvagades den västra delen av det romerska riket och Konstantinopel, dagens Istanbul, blev huvudstad i den kristna

Yxa från gravhög i Mammen, Danmark.

världen, i det bysantinska riket. Nordbor ingick som livvakter hos kejsaren i Konstantinopel eller Miklagård, som nordborna sa, men var också legosoldater i det bysantinska riket. Många gav sig ut på resor och det kan man bland annat se i det fornsvenska ordet hemsker som vi har kvar i formen hemska. Ordet betydde en som bara stannar hemma och var nedsättande. En hemska man var dum och oerfaren och det visar att idealet, främst för samhällets elit, var att ge sig ut på resor och skaffa kunskap om främmande områden och folk.

De som reste till Miklagård, dagens Istanbul, kunde på nära håll uppleva den slösande praktiken runt kejsaren och kejsarinnan. Det bysantinska inslaget i dräktmodet kan man se i en av kungshögarna från 500- eller 600-talen i Gamla Uppsala där man funnit guldtrådsbroderier och guldtrådstyg. På Birka slog det bysantinska modet igenom på 900-talet med bland annat broderier och speciellt vävda band, så kallade brickband, med guld- och silvertrådar. Medlemmar i livvakten, det så kallade väringagardet, var klädda i azurblå sidenbrokad och bar en eneggad yxa på höger axel. De hade goda möjligheter att göra sig en förmögenhet. Kejsarna var ofta generösa och väringarna hade rätt till en viss andel i plundrat gods under fältkampanjer. Vi känner namnet på en del nordbor som deltog i väringagardet, men vi vet ju inte om någon från våra trakter reste så

Rekonstruerad klädedräkt efter fynd i Mammen, Danmark.

Karta ritad av Margit Andersson

Karta ritad av Margit Andersson

långt.

Rikedomen i Ovansiljan kanske främst kommer från tillverkning av och handel med järn. Detta forslades troligen till Birka, Helgö och Sigtuna vid Mälaren. Från Mälardalen fördes järnet via Åland till Finland där man bytte det till pälsar som ännu längre österut ersattes av silver och kanske siden från trakter öster om Kaspiska havet.

Färdvägar från Sollerön österut

Under vikingatiden var Sverige fortfarande ett väglöst land och på sommaren fick man ta sig fram på vattenleder med båt, gå till fots eller rida. Från Sollerön kunde man ta sig med båt över Siljan och via Dalälven och Örsundaån till Birka och Sigtuna i Mälardalen. Senare års forskning har visat att det fanns samband mellan Siljan och Örsundaån, som var farbar på den tiden men landhöjningen efter inlandsisen har omvandlat en del av den till sankmark.

Båtar tillverkades på Sollerön och de påminner mycket om dagens kyrkbåtar. I Sollerögravar har man hittat många krampor som kan ha hållit ihop borden på båtar. Likadana krampor finns för övrigt fortfarande på gamla båtar i båtmuseet i Bengtsarvet.

Arne Håll tillverkade 2015 en kyrkbåt i samma teknik som vikingatidens båtar för tio roddare. Den är 11,4 m lång och väger bara 425 kg! Att bära en sådan båt kan inte vara något problem för tio roddare. Båtar som skulle ha stor last var troligen mycket bredare än dagens kyrkbåtar och därmed tyngre.

De båtar som användes i Östersjön var 8–13 m långa och en båt på 10 m med ett djupgående på 30–50 cm kan ha vägt omkring 1000 kg. För rodd i strömmande vatten var det ringa djupgåendet en stor fördel. Man kunde gå ur båten och dra fram den vadande. Över särskilt besvärliga sträckor bör två besättningar ha kunnat bära båten med lasten urtagen.

Det var lättast att ta sig fram på vintern, särskilt om man hade tung last. Då användes häst och släde när isarna hade lagt sig på sjöar, vattendrag och sankmarker. Även skidor och en sorts skridskor fanns för 1000 år sedan. Vi kan tänka oss slädar lastade med järn och kanske hudar och pälsar dras över Siljan under den kalla årstiden. Mälardalen hade sedan stenåldern haft kontakt med Östersjöfinnar via Åland. En rutt finns beskriven från Arholma i Stockholms norra skärgård till Åland och genom skärgården till Finska viken och Nevas utlopp. Se karta! Resan tog mellan en och två veckor med segel och man sov oftast i land. Provianten bestod av torkad fisk, saltat kött och tunnor med säd.

Östersjöfinnarna hade vidsträckta kontakter med jägare i det gles bebyggda inlandet och kunde alltså byta till sig pälsar från dem. Finska folk var utbredda långt in i Ryssland, förbi sjöarna Ladoga och Onega och de hade kontakter från Östersjön till Uralbergen.

Ungefär 750 e. Kr. grundades Staraja Ladoga på finskugriskt område i samarbete med skandinaver. Staden låg vid floden Volchov ungefär 100 km öster om Sankt Petersburg. I mitten av 800-talet var Volchov en vital del i den viktigaste handelsrutten som band samman Nordeuropa med Orienten, via Volga och Dnepr. Volga förde till det arabiska kalifatet och Dnepr till det bysantinska riket. Östersjöfinnarna kunde fungera både som guider och tolkar och de hade kunskapen, kände vägarna och hade kontakterna längs floderna. Utan dem hade man troligen inte lyckats skaffa sådana silvermängder till Gotland och Mälardalen. Att silver tog sig till Ovansiljan vet vi bland annat genom den skatt några pojkar hittade i Sanda i Mora på 1970-talet. Sandaskatten är Dalarnas största silverskatt och innehåller drygt 1,7 kg silver i form av mynt och smycken. I skatten ingår ett arabiskt mynt och mynt från många länder i Europa. Ovansiljan var ingen isolerad trakt under vikingatiden!

Vikingarna var beroende av finnarna och samarbetade med dem. I norra Finland förekom heller ingen slavhandel. Från ungefär år 900 e. Kr. kom det ett stort inflöde av silver från det arabiska kalifatet, men omkring 950 stoppades silverflödet upp och stannade i Kievriket.

Det finns en beskrivning av hur vikingar tog sig förbi forsarna i Dnepr av den bysantinske kejsaren Konstantin Porfyrogennetos

som levde 905–959 e.Kr. Den största forsens hade det skandinaviska namnet Aifur. Så här beskriver han färden förbi Aifur:

Vid denna fors läggs alla båtarna med stävarna till land, och de av manskapet som är utsedda att hålla vakt går i land och ger sig av till sina poster, och de håller vakt mycket noggrant för petjengernas (fientlig stam) skull. Men de andra tar varorna som de har i båtarna upp ur dessa och likaledes slavarna, belagda med bojor, och för dem över land 10 km, tills de har gått förbi forsens. Därpå för de sina båtar över till bortre änden av forsens genom att dels släpa fram dem, dels bära dem på sina skuldror. Där skjuter de ut dem i vattnet, och efter att ha fört sina varor ombord inskeppar de sig och seglar vidare

Kanske man färdades på Dalälven på liknande sätt som på Dnepr.

I våra dagar ser man vikingatågen i öster mycket som handelsresor där vikingarna samarbetade med lokala folk. Främst tillverkning av och handel med järn, pälsverk från ett rikt djurliv men också plundring är troliga orsaker till rikedomen i Solleröns vikingagravar.

Astrid Gustafsson

Källor:

Kent Andersson: I skuggan av Rom.

Mats G. Larsson: Vikingar i österled.

Ingmar Jansson: Östersjöländerna och vikingatiden.

Anna Romanova: Gravar och kulturmöten.

Östersjöfinnarna, finskt TV-program producerat av Bosse Kindberg.

Fredrik Sandberg: Personlig kommunikation.

Dagens nyheter: Artikel den 25 september 2011.